

Ahmed
Vesim
Paşa

tiyaz nişanı ile mükâfatlandırıldı. Ayrıca bu hizmetleri dolayısıyla kendisine müttefik İngiliz ve Fransız donanma kumandanlıkları tarafından takdirname verildi (1856). Ertesi yıl binbaşı oldu ve veliaht Abdülaziz'e tahsis edilen Peyk-i Şevket vapurunun süvariliğine tayin edildi. 1859'da miralaylığa yükselterek sahil muayene memuriyetiyle görevlendirildi. Bu sırada altı ay kadar Rus amirali Pedakof ile Karadeniz limanlarını dolaşıp haritalarının yapılmasında onunla birlikte çalıştı. Abdülaziz'in tahta çıkması üzerine onun yaveri oldu (1861). Bir süre sonra Mekke Emîri Şerif Abdullah Paşa'ya nişan ve hediye götürmek üzere Hicaz'a gönderildi. Bu ziyareti esnasında Hac farızasını da yerine getirdiğinden Hacı Vesim Paşa diye de anılmıştır. Sultan Abdülaziz'in Mısır seyahati sırasında da onun yaverliğini yaptı (1863). 1865 yılı başlarında önce Meclis-i Bahri âzâlığına, ardından da reisliğine getirilerek vezir rütbesiyle kaptan-ı deryâliğe tayin edildi. Dört buçuk ay kadar süren bu görevinden Sadrazam Fuad Paşa'nın donanma masraflarını kısma teklifine karşı çıktığı için azledildi. Bundan sonra Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye âzâlığı (1867), Bahriye Meclisi ikinci reisliği gibi görevlerde bulundu. Yine bu sırada ikinci defa kaptanpaşalığa getirildi. Donanma başkumandanı olarak katıldığı ve dokuz ay süren Girit ablukası esnasında âsilere ait bir vapurun ele geçirilmesini temin ettiği için takdirname aldı. Tekrar tayin edildiği Meclis-i Vâlâ'nın Şûrâ-yı Devlet'e çevrilmesi üzerine (1 Nisan 1868) görevinden ayrılarak dokuz yıl kadar boşta kaldı. 1877-1878 Osmanlı-Rus harbi sırasında Tuna İdâre-i Nehriyye kumandanlığına getirildi. Bir müddet sonra Karadeniz Boğazı muhafızlığı ile Bahriye kumandanlığına, ilâveten liman muhafızlığına tayin edildi. Bahriye Nezâreti'nin kurulmasından sonra 20 Haziran 1878-

de Sultan Abdülhamid tarafından Bahriye nâzırlığına getirildi. Padişahın donanmanın silâhsızlandırılması teklifini kabul etmediği için görevinden alınarak evinde ikamete mecbur edildi (1879).

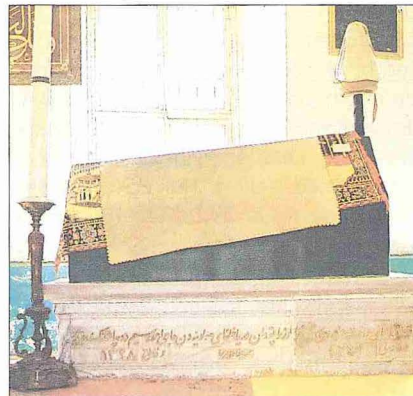
Aynı zamanda hattat olan Ahmed Vesim Paşa'nın on beş yıl kadar süren bu müddet zarfında sekiz mushaf yazdığı bilinmektedir. Mevlevî tarikatına mensup olan Ahmed Vesim Paşa, 8 Ramazan 1328'de (13 Eylül 1910) Üsküdar'daki yalısında vefat etti ve Üsküdar Mevlevîhanesi Türbesi'ne defnedildi.

Ahmed Vesim Paşa askerî ve idarî çeşitli çalışmaları, tok gözlülüğü ve açık sözlülüğü ile bilhassa Abdülaziz'in teveccüh ve itimadını kazanmıştır. En önemli hizmeti, donanmanın güçlendirilmesinde ilk zırhlı gemilerin sipariş edilmesini temin etmesi ve Osmanlı donanmasının onun zamanında dünyanın üçüncü büyük deniz kuvveti haline gelmesidir.

Hattatlığının yanı sıra resim ve müzik ile de meşgul olan Ahmed Vesim Paşa devrindeki sanatkârlarla dostluklar kurmuştur. Süheyl Ünver, yazdığı muhafaların tezhibini de Vesim Paşa'nın yaptığını, bugün Deniz Müzesi'nde bulunan Kur'an-ı Kerim'in rokoko tarzındaki süslemelerinin ve Kâbe minyatürlerinin ise yakın dostu ve Sultan Abdülmecid'in başmüzehhibi Sâlih Efendi tarafından yapıldığını bildirmektedir. Yazdığı mushafardan bir diğerini Eyüp Sultan Türbesi'ne hediye etmiş, bu mushaf daha sonraları Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne intikal etmiştir.

Ahmed Vesim Paşa'nın kızının damadı Sabahattin Volkan'dan alınan belge

Ahmed Vesim Paşa'nın Üsküdar Mevlevîhanesi Türbesi'ndeki sandukası

ve bilgilerden, yağlı ve sulu boya resimleri yanında çakı ile oyarak baston, siğara ağızlığı gibi eşyalar yaptığı öğrenilmiştir. Eserlerinden bazı örnekler Sabahattin Volkan'ın koleksiyonunda bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Me'mûrîn, Ketebe ve Mûstahdemîn'in Tescil Olunan Tercüme-i Hallerinin Tahfîrine Mahsûs Varakadır (Merhum S. Volkan'dan temin edilmiştir); *Cevdet, Tezâkir*, IV, 188; Mahmud Celâleddin Paşa, *Mir'ât-ı Hakikat* (nşr. İsmet Miroğlu), İstanbul 1983, III, 612; Lutfi, *Tarih*, X, 102, 113, 115, 117, 129, 138-139; Ali Fuat Türk geldi, *Mesâil-i Mühimme-i Siyâsiyye* (nşr. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1986, III, 164, 168; Ali İhsan Gencer, *Bahriyede Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezaretinin Kuruluşu*, İstanbul 1985, s. 323; Danişmend, *Kronoloji*, IV, 597; Gövsa, *Türk Meşhurları*, s. 397-398; TA, I, 273; İstA, I, 487-488.

MUSTAFA UZUN

AHMED b. YAHYÂ b. MURTAZÂ

(bk. MEHDÎ-LİDİNİLLAH,
Ahmed b. Yahyâ).

AHMED b. YAHYÂ es-SA'LEB

(bk. SA'LEB).

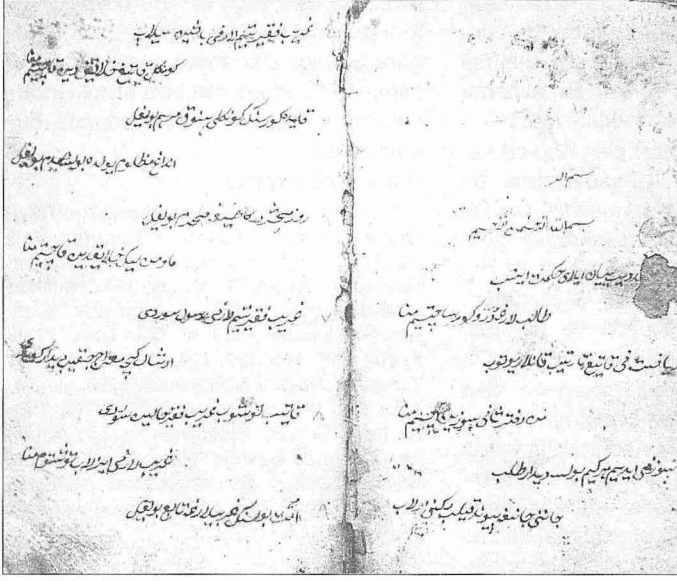
AHMED YESEVÎ

(أحمد يەسەۋى)

Orta Asya Türkleri'nin dinî-tasavvufî hayatında geniş tesirler icra eden ve "pîr-i Türkistan" diye anılan mutasavvıf-şâir, Yeseviyye tarikatının kurucusu.

Ahmed Yesevî'nin tarihî şahsiyetine dair vesikalar azdır, mevcut olanlar da menkıbelerle karışmış haldedir. Bunlardan sağlam bir neticeye varmak oldukça güç, hatta bazı hususlarda imkânsızdır. Buna rağmen "hikmet"lerinden, onunla ilgili tarihî kaynaklardan, menâkıbnâmelerden elde edilecek bilgiler ve çıkarılacak sonuçlar, menkıbevi de olsa, hayatı, şahsiyeti, eseri ve tesiri hakkında bir fikir vermektedir.

Batı Türkistan'daki Çimkent şehrinin doğusunda bulunan ve Tarım ırmağına dökülen Şahyâr nehrinin küçük bir kolu olan Karasu üzerindeki Sayram kasabasında doğdu. İspicâb (İsficâb) veya Akşehir adıyla da anılan Sayram kasabası eskiden beri önemli bir yerleşme merkezidi. Bazı kaynaklarda onun Yesi'de, bugünkü adıyla Türkistan'da doğduğu

Divân-ı Hikmet'in tahminen XVI. yüzyılda istinsah edilmiş Taşkent nüshasının ilk iki sayfası (Emel Esin koleksiyonu)

kaydedilmektedir. Ahmed Yesevî'nin doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Yûsuf el-Hemedânî'ye (ö. 535/1140-41) intisabı ve onun halifelerinden oluşu dikkate alınırsa XI. yüzyılın ikinci yarısında dünyaya geldiğini söylemek mümkündür. Sayram'ın tanınmış şahsiyetlerinden olan babası, kerametleri ve menkıbeleri ile tanınan ve Hz. Ali soyundan geldiği kabul edilen Şeyh İbrâhim adlı bir zattır. Annesi ise Şeyh İbrâhim'in halifelerinden Mûsâ Şeyh'in kızı Ayşe Hatun'dur. Şeyh İbrâhim'in Gevher Şehnaz adlı kuzından sonra ikinci çocuğu olarak dünyaya gelen Ahmed Yesevî önce annesini, ardından da babasını kaybetti. Kısa bir müddet sonra Gevher Şehnaz, kardeşini de yanına alarak Yesi şehrine gitti ve oraya yerleşti.

Tahsiline Yesi'de başlayan Ahmed Yesevî, küçük yaşına rağmen birtakım tecellî'lere mazhar olması, beklenmeyen fevkalâdelikler göstermesi ile çevresinin dikkatini çekmiştir. Menkıbelere göre, yedi yaşında Hızır'ın delâletine nâil olan Ahmed Yesevî Yesi'de Arslan Baba'ya intisap ederek ondan feyiz almaya başlar. Yine menkıbeye göre, ahashaptan olan Arslan Baba'nın Yesi'ye geleceği Ahmed Yesevî'yi bulması ve Hz. Peygamber'in kendisine teslim ettiği emneti vermesi, terbiyesi ile meşgul olup onu irşad etmesi, Hz. Peygamber'in mânevî bir işaretine dayanmaktadır. Arslan Baba'nın terbiye ve irşadı ile Ahmed Yesevî kısa zamanda mertebeler aşar, şöhreti etrafa yayılmaya başlar. Fakat aynı yıl veya ertesi yıl içinde Arslan Baba vefat eder. Ahmed Yesevî, Arslan

Baba'nın vefatından bir müddet sonra zamanın önemli İslâm merkezlerinden biri olan Buhara'ya gider. Bu şehirde devrin önde gelen âlim ve mutasavvıflarından Şeyh Yûsuf el-Hemedânî'ye intisap ederek onun irşad ve terbiyesi altına girer. Yûsuf el-Hemedânî'nin vefatı üzerine irşad mevkiine önce Abdullah-ı Berkî, onun vefatıyla Şeyh Hasan-ı Endâkî geçer. 1160 yılında Hasan-ı Endâkî'nin de vefatı üzerine Ahmed Yesevî irşad postuna oturur. Bir müddet sonra, vaktiyle şeyhi Yûsuf el-Hemedânî'nin vermiş olduğu bir işaret üzerine irşad makamını Şeyh Abdülhâlik-ı Gucdüvânî'ye bırakarak Yesi'ye döner; vefatına kadar burada irşada devam eder.

Ahmed Yesevî altmış üç yaşına geldiğinde geleneğe uyarak tekkesinin avlusunda müridlerine bir çilehane hazırlatır, vefatına kadar burada ibadet ve riyâzetle meşgul olur. Çilehanede ne kadar kaldığı belli değildir, fakat ölünceye kadar buradan çıkmadığı ve hücrede vefat ettiği muhakkaktır. Doğum tarihi bilinmediğinden kaç yıl yaşadığı hususunda da kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Sayram'da İmam Muhammed b. Ali neslinden gelenlere hâce denildiği gibi onlara bağlı olanlara da aynı isim veriliyordu. Ahmed Yesevî de bu silsileye bağlı olduğu için Hâce Ahmed, Hâce Ahmed Yesevî, Kul Hâce Ahmed şekillerinde de anılmaktadır (bk. HACE-GÂN).

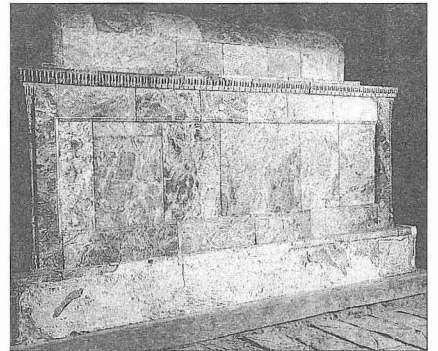
Kerametlerinin vefatından sonra da devam ettiği ileri sürülen Ahmed Yesevî, rivayete göre, kendisinden çok sonra yaşayan Timur'un rüyasına girer ve ona zafer müjdesini verir. Timur zafere eri-

şince, Türkistan ve Kırgız bozkırlarında şöhreti ve nüfuzu iyice yayılmış olan Ahmed Yesevî'nin kabrini ziyaret için Yesi'ye gelir. Kabrin üstüne, devrin mimarı şaheserlerinden olan bir türbe yapılmasını emreder. Birkaç yıl içinde inşaat tamamlanır ve türbe, camii ve dergâhı ile bir külliye halini alır. Ahmed Yesevî'nin türbesi civarına gömülmek bozkır göçebeleri için ayrı bir değer taşır. Bu sebeple birçok kişi daha hayattayken türbe civarında toprak satın alarak kabirlerini hazırlarlar. Hatta kışın ölen bir kimse keçeyle sarılarak ağaca asılır ve bahara kadar bekletilir; bahar gelince götürülüp Ahmed Yesevî'nin türbesi civarına defnedilir. Bu gelenek Ahmed Yesevî'nin Orta Asya Türklüğü üzerinde ne derece tesirli olduğunu açıkça göstermektedir.

Rivayete göre Ahmed Yesevî'nin İbrâhim adında bir oğlu olmuşsa da kendisi hayatta iken vefat etmiştir. Ayrıca Gevher Şehnaz ve Gevher Hoşnaz adlarında iki kızı dünyaya gelmiş, soyu Gevher Şehnaz vasıtasıyla devam etmiştir. Türkistan, Mâverâünnehir ve diğer Orta Asya bölgelerinde olduğu gibi Anadolu'da da kendilerini Ahmed Yesevî'nin neslinden sayan pek çok ünlü şahsiyet çıkmıştır. Bunlar arasında Semerkantlı Şeyh Zekeriyâ, Üsküplü Şâir Atâ ve Evliya Çelebi zikredilebilir.

Ahmed Yesevî'nin Yesi'de irşada başladığı sıralarda Türkistan'da, Yedisu havâlisinde kuvvetli bir İslâmlaşma yanında İslâm ülkelerinin her tarafına yayılan tasavvuf hareketleri de vardır. Medreselerin yanında kurulan tekkeler tasavvuf cereyanının merkezleri durumundaydı. Yine bu yıllarda Mâverâünnehir'i kendi idaresi altında birleştiren Sultan

Ahmed Yesevî'nin yeşim taşından yapılmış sandukası - Yesi/Türkistan

Sencer vefat etmiş (1157), Hârizmşahlar kuvvetli bir İslâm devleti haline gelmeye başlamışlardı. Bu uygun şartlar altında Ahmed Yesevî Taşkent ve Siriderya yöresinde, Seyhun'un ötesindeki bozkırlarda yaşayan göçebe Türkler arasında kuvvetli nüfuz sahibi olmuştu. Etrafında İslâmiyet'e bütün samimiyetiyle bağlı olan yerli halk zümresi ile yarı göçebe köylüler toplanıyordu. İslâmî ilimlere vâkıf olan, Arapça ve Farsça bilen Ahmed Yesevî, çevresinde toplananlara İslâm'ın esaslarını, şeriat hükümlerini, tarikatının âdâb ve erkânını öğretmek gayesiyle sade bir dille ve halk edebiyatından alınma şekillerle hece vezninde manzumeler söylüyor, "hikmet" adı verilen bu manzumeler, ayrıca dervişleri vasıtasıyla en uzak Türk topluluklarına kadar ulaştırılıyordu. Hikmetlerin muhtevası, Ahmed Yesevî'nin hayatı hakkında bazı bilgiler vermektedir. Ancak bunların tarihî hakikatlere ne derece uygun olduğunu tesbit etmek güçtür. Buna rağmen Yesevî'nin şiirlerinde yer alan bu bilgiler hayatına, tahsiline, sülûk*üne, ulaştığı makam ve mertebelere dair bazı açıklamalar getirmesi bakımından oldukça değerlidir.

Rivayete göre, Ahmed Yesevî'nin on iki bini kendi yaşadığı muhitte, doksan dokuz bini de uzak ülkelerde bulunan müridleri ve geleneğe uygun olarak hayatta iken tayin ettiği pek çok halifesi bulunmaktaydı. İlk halifesi Arslan Baba'nın oğlu Mansûr Atâ idi. Mansûr Atâ 1197 yılında vefat edince yerine oğlu Abdülmelik Atâ, Abdülmelik Atâ'nın vefatından sonra yerine oğlu Tâc Hâce,

daha sonra da onun oğlu Zengî Atâ irşad mevkiine geçtiler. İkinci halifesi Hârizmli Saîd Atâ, üçüncü halifesi, Yesevî tarzındaki hikmetleri ve menkıbeleri ile Türkler arasında büyük bir şöret ve nüfuz kazanan Süleyman Hakîm Atâ'dır. Hakîm Atâ Hârizm'de yerleşip irşada başladı, 1186 yılında vefat edince Akkurgan'a defnedildi. Hakîm Atâ'nın en meşhur müridi Zengî Atâ idi. Zengî Atâ'nın başlıca müridleri ise Uzun Hasan Atâ, Seyyid Atâ, Sadr Atâ ve Bedr Atâ'dır. Yeseviyye silsilesi bilhassa Seyyid Atâ ile Sadr Atâ'dan gelmektedir.

Mürşidi Seyh Yûsuf el-Hemedânî gibi Ahmed Yesevî de Hanefî bir âlimdir. Kuvvetli bir medrese tahsili görmüş, din ilimleri yanında tasavvufu da iyice öğrenmiştir. Bununla beraber devrinin birçok din âlim ve mutasavvıfı gibi belli bir sahada kalmamış, inandıklarını ve öğrendiklerini çevresindeki yerli halka ve göçebe köylülere anlayabilecekleri bir dil ve alıştıkları şekillerle aktarmaya çalışmıştır. Bir mürşid ve ahlâkçı hüviyetiyle onlara şeriat hükümlerini, tasavvuf esaslarını, tarikatının âdâb ve erkânını öğretmeye çalışmak, İslâmiyet'i Türkler'e sevdirmek, Ehl-i sünnet akidesini yaymak ve yerleştirmek başlıca gayesi olmuştur. Bu öğreticilik vasıfları sebebiyle hikmetleri, bazılarının lirizmden uzak ve sanat endişesi taşımadan söylenmiş şiirler olarak kabul edilmiştir. İslâm şeriatına ve Hz. Peygamber'in sünnetine sık sıkıya bağlı olan Ahmed Yesevî'nin şeriat ile tarikatı kolayca telif etmesi, Yesevîliğin Sünnî Türkler arasında süratle yayılıp yerleşmesinin ve

daha sonra ortaya çıkan birçok tarikatlara tesir etmesinin başlıca sebebi olmuştur.

Ahmed Yesevî edebî şahsiyetinden ziyade fikrî şahsiyetiyle, tarihî hayatından ziyade menkıbevî hayatıyla Orta Asya Türk dünyasının en büyük ismidir. Onun gibi geniş bir sahada ve asırlarca tesirini devam ettirebilmiş bir başka şahsiyet gösterebilmek mümkün değildir.

Eserleri. *Dîvân-ı Hikmet**, Ahmed Yesevî'nin "hikmet"lerini içine alan mecmuanın adıdır. *Dîvân-ı Hikmet* nüshalarının muhteva bakımından olduğu kadar dil bakımından da önemli farklılıklar arz etmesi, bunların farklı şahıslar tarafından değişik yerlerde meydana getirildiğini açıkça göstermektedir. Bir kısmı kaybolan veya zamanla değişikliğe uğrayan hikmetler derlenirken araya ruh ve ifadedeki yeni hikmetler de ilâve edilmiş, böylece gittikçe aslından uzaklaşmıştır. Kime ait olursa olsun bütün hikmetlerin temelinde Ahmed Yesevî'nin inanç ve düşünceleri, tarikatının esasları bulunmaktadır. Hikmetler Türkler arasında bir düşünce birliğinin teşekkül etmesi bakımından çok önemlidir.

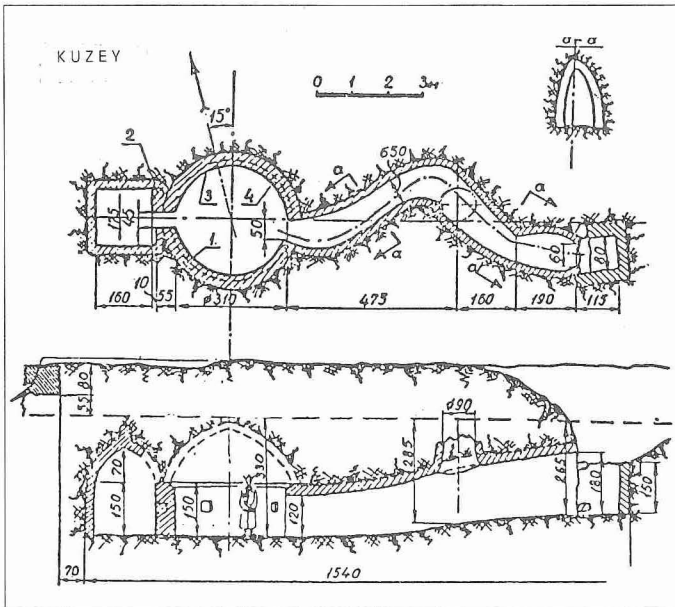
Ahmed Yesevî'ye izâfe edilen *Fakrnâme* ise *Dîvân-ı Hikmet*'in Taşkent (*Hikmet-i Hazret-i Sultânü'l-ârifîn Hâce Ahmed b. İbrâhîm b. Mahmûd İftihâr-ı Yesevî*, 1312, s. 2-15) ve bazı Kazan baskılarından (meselâ, *Sultânü'l-ârifîn Hâce Ahmed b. İbrâhîm b. Mahmûd İftihâr-ı Yesevî*, 1311, s. 3-17) yer almaktadır. Müstakil bir risâleden çok *Dîvân-ı Hikmet*'in mensur bir mukaddimesi durumunda olan *Fakrnâme*'nin *Dîvân-ı Hikmet* yazmalarının hiçbirinde bulunmaması, Ahmed Yesevî tarafından kaleme alınmadığını, daha sonra *Dîvân-ı Hikmet*'i tertip edenler tarafından yazılıp esere dahil edildiğini göstermektedir. *Fakrnâme*, metnin dil hususiyetlerinin ele alındığı geniş bir incelemeyle birlikte Kemal Eraslan tarafından yayımlanmıştır (TDED, XXII, s. 45-120).

BİBLİYOGRAFYA :

Ali Şîr Nevâî, *Nesâimü'l-mehabbe min şemâ-yimi'l-fütûvve* (haz. Kemal Eraslan), İstanbul 1979; Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*; a.mlf., *Araştırmalar*; a.mlf., *İlk Mutasavvıflar*; a.mlf., "Ahmed Yesevî", *İA*, I, 210-215; a.mlf., "Ahmed Yesevî", *UDMİ*, II, 157-166; Kemal Eraslan, *Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler*, Ankara 1983; a.mlf., "Yesevî'nin *Fakr-nâme*'si", *TDED*, XXII (1977), s. 45-120; a.mlf., "Çağatay Edebiyatı", *İA*, III, 270-323; Banarlı, *RTET*, I, 276-281; M. Kemal Özgür, "Dini-Tasavvufi Edebiyatımızdan *Dîvân-ı Hikmet*", *Nesil*, sy. 45-46, İstanbul 1980, s. 8-12; F. İz, "Ahmad Yasawi", *EI*² (İng.), I, 298-299.

KEMAL ERASLAN

Ahmed Yesevî'nin yer altındaki çilehanesinin planı ve kesiti (Senigova'dan)